

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1\(8\)-118-127](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1(8)-118-127)

Олена Казачінер

*доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології
і спеціальної психології, ХНПУ імені Г.С.Сковороди
м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-4842-3857>*

Юрій Бойчук

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології,
член-кореспондент, НАПН України,
ректор ХНПУ імені Г.С.Сковороди
м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>*

НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ РОБОТИ З КАЗКОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Анотація. У статті обґрунтовано, що моральне виховання дітей, зокрема дошкільного та молодшого шкільного віку, є невід'ємною та обов'язковою складовою виховання загалом. Реалізацію завдань морального виховання забезпечує робота над казками та казковими творами, що мають відповідну мету, призначення та зміст. Саме за допомогою казок дитина засвоює норми соціальної поведінки, у неї формується емоційно-вольова сфера, уявлення про добро і зло, радість і горе, різний настрій оточуючих людей тощо. У теорії та практиці загальної та спеціальної педагогіки, вікової та педагогічної психології, в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, практиці початкового навчання, у позакласній діяльності, а також під час читання батьками казок разом із дитиною застосовується багато форм та методів роботи з казкою. Проте використання нетрадиційних форм є надзвичайно важливим під час виховання, зокрема морального.

Л.Стрелкова у своїй надзвичайно важливій та цікавій роботі «Уроки казки» пропонує застосовувати низку нетрадиційних форм роботи з казками, спрямованими на реалізацію завдань морального виховання дитини в дошкільному та молодшому шкільному віці: вибір та використання кольору

для вираження власних почуттів та емоційного ставлення; аналіз міміки персонажів, залучення дитини до активного дієвого висловлення співпереживання; правильне визначення характеру персонажів; написання листів, побажань, спілкування з казковими героями (бажання підтримки, співпереживання, негативне ставлення до того, хто образив), формування уміння «зупинити» казку, ухвалення рішення в ситуаціях морального вибору; залучення дитини до співавторства у створенні казки; позбавлення страху перед страшними казками та персонажами; оцінювання вчинків та характеру героїв за допомогою чарівних атрибутів та розташування на сходинах / у гостях; створення карти подорожі казками тощо.

Перспективою для подальших наукових пошуків, може, на нашу думку стати ретельний вибір казок, спрямованих на реалізацію завдань морального виховання дітей, а також розробка інших нестандартних форм, методів та прийомів роботи педагогів, фахівців зі спеціальної та інклюзивної освіти, практичних психологів, соціальних педагогів, асистентів учителя / вихователя, батьків та інших разом із дітьми з такими казками.

Ключові слова: дитина, дошкільник, молодший школяр, виховання, моральне виховання, казка, казкотерапія, нетрадиційні форми

Olena Kazachiner

*Doctor of Pedagogy, Docent,
Associate Professor of Human Health, Rehabilitation
and Special Psychology Department of H.S. Skovoroda KhNPU
Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4842-3857>*

Yuriy Boychuk

*Doctor of Pedagogy, Full Professor,
Professor of Human Health, Rehabilitation
and Special Psychology Department,
Corresponding Member of the NAPS of Ukraine,
Rector of H.S. Skovoroda KhNPU, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>*

NON-TRADITIONAL FORMS OF WORK OVER A FAIRY-TALE AS A TOOL OF CHILDREN'S MORAL UPBRINGING

Abstract. The article substantiates that the moral upbringing of children, in particular preschool and primary school age, is an integral and mandatory

component of upbringing in general. Realization of tasks of moral upbringing is provided by work on fairy-tales and fairy-tale stories which have the corresponding purpose, purpose and the maintenance. It is with the help of fairy tales that a child learns the norms of social behaviour; the forms the emotional and volitional sphere, the idea of good and evil, joy and sorrow, the different moods of others and so on. Many forms and methods of working with fairy tales are used in the theory and practice of general and special pedagogy, age and pedagogical psychology, in the educational process of preschool institutions, in the practice of primary education, in extracurricular activities, and when parents read fairy tales with their children. However, the use of non-traditional forms is extremely important in upbringing, including moral one.

L.Strelkova in her extremely important and interesting work “Fairy Tale Lessons” offers to use a number of non-traditional forms of work with fairy tales aimed at implementing the tasks of moral upbringing of children in preschool and primary school age: choosing and using colour to express their feelings and emotional attitudes; analysis of facial expressions of characters, involvement of the child in active and effective expression of empathy; correct definition of the character; writing letters, wishes, communication with fairy-tale characters (desire for support, empathy, negative attitude towards the offender), formation of the ability to “stop” the fairy tale, decision-making in situations of moral choice; involving the child in co-authorship in the creation of a fairy tale; deprivation of fear of scary tales and characters; evaluation of the actions and character of the heroes with the help of magical attributes and placement on the steps / guests; creating a travel map with fairy tales, etc.

In our opinion, a prospect for further research can be a careful choice of fairy tales aimed at the implementation of moral education of children, as well as working out other non-standard forms, methods and techniques of teachers, specialists in special and inclusive education, practical psychologists, social educators, teaching assistants, parents and others who work together with children over such fairy-tales.

Keywords: child, preschooler, primary schoolchild, upbringing, moral upbringing, fairy-tale, fairy-tale therapy, non-traditional forms

Постановка проблеми. Провідне місце у гармонійному розвитку особистості посідає її моральний, емоційний бік. Дуже важливо з раннього дитинства цілеспрямовано вчити дитину не лише розуміти, а й мати, відчувати внутрішню потребу бути доброю, надавати посильну допомогу тим, хто її, потребує, піклуватися про інших, потребу дотримуватися соціально прийнятної поведінки тощо. Найбільш сенситивним періодом для цього є дошкільний та молодший шкільний вік.

Один із ефективних шляхів емоційно-морального розвитку дитини лежить через художню літературу, особливо казки. Саме мистецтво, література –

багатюще джерело почуттів, переживань, саме найвищих почуттів, специфічно людських (моральних, інтелектуальних, естетичних). Казка для дитини є не просто вигадкою, фантазією, а особливою реальністю, реальність світу почуттів. Казка розсуває для дитини межі звичайного життя; лише у казковій формі дошкільники та молодші школярі зустрічаються з такими складними поняттями, як життя і смерть, добро і зло, любов і ненависть, гнів та співпереживання тощо. При цьому висота проявів, моральний зміст є істинним, «дорослим», а форма зображення цих явищ – особливою, казковою, доступною для розуміння дитиною.

Слухаючи казку, аналізуючи, обговорюючи її зміст, діти співпереживають персонажам, висловлюють власне ставлення до них; у малюків з'являється імпульс, поштовх до допомоги, захисту, співпереживання. Дуже важливо при цьому не погасити ці емоції, не боятися «добрих сліз» дитини, а цілеспрямовано заряджати душу дитини позитивною внутрішньою енергією. Саме таким чином цілеспрямовано здійснюється моральне виховання дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання морального виховання дошкільників та молодших школярів було предметом наукових пошуків таких авторів, як О.Гордійчук [1], С.Грипич [3], Л.Кадирова [5], О.Матвієнко [7], Л.Навозняк [8], Л.Погрібна [9], О.Штихалюк [12] та інших.

Використання різноманітних форм та методів роботи над казкою, у тому числі у практиці казкотерапії представлено у наукових розвідках Л.Гридковець [2], Т.Зінкевич-Євстигнеєвої [4], М.Коченгіної [6], К.Стрілецької [10], О.Ульянової [13] та інших.

Мета статті полягає у презентації нетрадиційних форм роботи над казками, спрямованими на моральне виховання дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, які можуть застосовуватися у теорії та практиці загальної та спеціальної педагогіки, вікової та педагогічної психології, в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, практиці початкового навчання, у позакласній діяльності, а також під час читання батьками казок разом із дитиною.

Виклад основного матеріалу. Під час роботи з казкою зазвичай у теорії і практиці застосовується багато форм роботи. Проте варто підкреслити, що використання нетрадиційних форм є надзвичайно важливим під час виховання, зокрема морального.

На нашу думку, праця Л.Стрелкової «Уроки казки» [11] є своєрідним проривом у науці і практиці морального та емоційного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а також у роботі з казковими творами. Робота зроблена у вигляді подорожі головного героя – шестирічного хлопчика Данилка (до речі, персонажа, близького та зрозумілого дитині) – дорогою різних казок. Засвоєнню хлопчиком елементарних етичних і

моральних норм та правил допомагає вигаданий персонаж Сонячний Зайчик, який є для Данилка авторитетом. Цей мудрий герой безпосередньо організовує подорож та сам теж подорожує казками разом із Данилком.

Автор Л.Стрелкова наголошує на тому, що книга побудована з урахуванням поступового ускладнення матеріалу. Отже, тут ураховано і віковий принцип: чим старшою є дитина, тим «далі» можна з нею «подорожувати» Тридесятим царством. Якщо дитині 3-4 роки, то варто обмежитися «походом» до Долини Дитинства (при цьому весь текст до того, як герої потрапили до казкової країни, можна коротко й доступно переказати малюкові); дитина 4-5 років може рушити до країни Чарівних Пагорбів, де вона зустрінеться з більш складними ситуаціями, а герої будуть більш багатозначні та багатопланові, і, нарешті, з 5-7-річною дитиною (і старшою) можна ризикнути вирушити до Підземелля Страшних Казок. Слухаючи казку, дитина знаходиться перед моральним вибором, тобто долучається до такої ситуації, у якій змушена ухвалити рішення, відмовившись від якихось власних інтересів, пожертвувавши ними на користь іншого або відповідно до власних принципів. Такими ситуаціями морального вибору наповнені казки. У завданнях для батьків пропонуються прийоми, що дають можливість програти ситуацію морального вибору і у контексті приговорювання, ухвалювання рішень, і у плані дій, учинків [11, С. 9–10].

На основі читання казок, якими подорожує Данилко, та роботи з ними Л.Стрелкова пропонує використовувати такі нетрадиційні форми:

1. Розглянь малюнок, на якому зображено троє дівчаток. Як ти вважаєш, хто з них господарка Зайчика, яка – відірвала Ведмедикові лапу, а яка з дівчаток жаліє Ведмедика? (вірші для найменших А.Барто) [11, С. 13–14]. Розглянь малюнки. Бачиш, тут три мами й три сини. Скажи, що робить кожний із хлопчиків і яка з них його мама? (В.Осеєва «Три сини») [11, С. 23]

2. Якби ти був чарівником, що б ти побажав, якщо це єдине бажання? (В.Катаєв «Квітка-Семиквітка», казка «Півник-Золотий Гребінець та Диво-млинок») [11, С. 19; С. 53].

3. Розподіли підказки (прикметники-характеристики) біля кожного героя, що кому підходить, хто з них який (казка «Ріпка») [11, С. 36].

4. Напиши листа казковим персонажам. Кому б ти написав у першу чергу? Потім? Наостанок? (казки «Колобок», «Рукавичка», «Лисичка та Заєць» у переказі В.Даля, Ш.Перро «Попелюшка») Що б ти написав кожному із них? [11, С. 38–41; С. 63–64].

5. Організація та інсценування гри-казки «Новосілля» (народні казки «Зайчик та Півник», «Рукавичка» тощо). Кого з казкових героїв ти б запросив у гості до Зайчика? А кого – ні? [11, С. 41–44].

6. У тебе є чарівна паличка. Зупини миттевість, коли це потрібно (Ш.Перро «Червона Шапочка», народна казка «Вовк і семеро козенят»). Коли ти це б зробив? Як потрібно вчинити героям казки? [11, С. 45–47] (важливо, щоб дитина обрала потрібне місце, від якого залежать подальші події).

7. Розглянь малюнки. На них намальовані дівчинка з братиком (казка «Гуси-Лебеді»). Але це різні моменти казки. Спробуй дібрати потрібний колір для фону кожному з цих малюнків, щоб можна було здогадатися, що дівчинка переживає у цей момент [11, С. 49]. На малюнках дві дівчинки. Подивися уважно і скажи, хто з них Айога (нанайська казка «Айога»). Який ти можеш зробити фон навколо кожної дівчинки та колір її одягу [11, С. 49–50]. На малюнку 1 і 2 четверо дітей та їх мама на початку казки (ненецька казка «Зозуля»). А на малюнку 3 і 4 вони ж, але у кінці. Нумо спробуємо виразити своє ставлення до цієї казки за допомогою кольору [11, С. 51–52]. Зроби послідовну розповідь за кожним малюнком про те, що відчуває старий, а що – стара (О.Пушкін «Казка про рибалку та рибку») [11, С. 66–68]. Потрібно і важливо описати їхні емоційні стани.

8. Підведи до яблуньки різних казкових героїв. До кого яблунька нахилиться? До кого – ледве-ледве? До кого зовсім не нахилиться? Чому? (народна казка «Хаврошечка») [11, С. 59].

9. Кому з казкових персонажів, на твою думку, міг потрапити уламок чарівного дзеркала Снігової Королеви в серце? В очі? Чому ти так вважаєш? [11, С. 71–73]. А якби він потрапив до чийогось серця, чи можна було б цю людину / дитину / казкового героя врятувати? (можна пропонувати різних осіб чи казкових персонажів). Намалюй персонажів казки так, щоб було зрозуміло, у кого з них є уламок дзеркала в серці та в очах (казка – на вибір).

10. Потрібно ухвалити рішення в ситуаціях морального вибору: наприклад, покарати злого гнома чи допомогти йому у біді (казка братів Грімм «Біляночка та Розочка») [11, С. 77].

11. Обговорення з дитиною, чи бачила вона колись уві сні Замок Брехунів (В.Жилінскайте «Замок Брехунів») [11, С. 81]. Обговорення з дитиною, чи сподобалося б Капризці у неї удома (В.Воробйов «Капризка») [11, С. 83].

12. Підготуйте сердечко з паперу. Запитайте: «Кому з героїв ти б віддав це сердечко?» (заздалегідь потрібно пояснити дитині, що «віддати серце» означає «полюбити») (Г.Х.Андерсен «Стійкий олов'яний солдатик»; О.Уайльд «Хлопчик-зірка») [11, С. 92]. Від кого – матері чи Хлопчика-зірки – ти б прийняв подарунок? [11, С. 92–93].

13. Запропонуйте дитині домалювати готові силуети з зображенням Маленької Баби-Яги та п'яти відьом. Нехай дитина домалює їх так, щоб було видно, що Маленька Баба-Яга добра, а відьми – хитрі та погані (О.Пройслер «Маленька Баба-Яга») [11, С. 100].

14. Перегляд разом із дитиною зображень злих та страшних казкових персонажів (Бармалей, відьма, Дракон, Змій-Горинич, злий чаклун, злий гном та інші). Використання прийомів драматизації, уявного зменшення персонажа, одержання над ним перемоги тощо [11, С. 106].

15. Запропонуйте дитині стати співавтором казки (англійська казка «Зачарований пагорб») [11, С. 115–10].

16. Створення Карти подорожі казками [11, С. 124–126].

17. Запрошення в гості героїв різних казок. Їх потрібно правильно посадити у кімнаті, за столом. Кого з них можна без остраху посадити поруч? Запропонувати зробити святкові надписи та побажання кожному гостю [11, С. 127–128].

18. Розташуй портрети казкових героїв на сходах [11, С. 129–131]: на найвищих сходах пропонуємо розташувати найкращих, добрих, тих, хто найбільше подобається малюкові, потім – менш добрих, далі – нейтральних, ще нижче – не таких уже й добрих та, нарешті, на останній сходинці – найбільш злого, того, хто дитині найбільше не подобається. Порівняймо з розташуванням персонажів на Данилкових сходах. Що збігається, що – ні? Чому? Чи є бажання щось змінити? Яким чином? Потім пропонуємо зробити те ж саме, але під наглядом двох ляльок або зображень двох морально полярних персонажів казок. Негативний персонаж голосом дорослого має надавати неправильні поради та пропонувати поставити негативних героїв на верхні сходи, а позитивний – навпаки. Дитина має навчитися відстоювати свою думку, не піддаватися натиску. Потім доцільно додати ще одну сходинку і зробити ще один малюнок із зображенням дитини у блакитному плащі та взутті (це дитина, з якою ми працюємо). Пропонуємо дитині знайти собі місце та поставити себе на сходах. Тут обов'язково потрібно коригувати цей процес, адже тут важливо знайти правильне місце для дитини, щоб вона поставила себе не надто низько і не надто високо. При цьому наголошуємо на тому, що пересування з однієї сходинки на іншу цілком можливе.

Висновки. Усе сказане вище дозволило дійти висновків про те, що моральне виховання дітей, зокрема дошкільного та молодшого шкільного віку, є невід'ємною та обов'язковою складовою виховання загалом. Реалізацію завдань морального виховання забезпечує робота над казками та казковими творами, що мають відповідну мету, призначення та зміст. Саме за допомогою казок дитина засвоює норми соціальної поведінки, у неї формується емоційно-вольова сфера, уявлення про добро і зло, радість і горе, різний настрій оточуючих людей тощо. У теорії та практиці загальної та спеціальної педагогіки, вікової та педагогічної психології, в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, практиці початкового навчання, у позакласній діяльності, а також під час читання батьками казок разом із дитиною застосовується багато

форм та методів роботи з казкою. Проте використання нетрадиційних форм є надзвичайно важливим під час виховання, зокрема морального.

Л.Стрелкова у своїй надзвичайно важливій та цікавій роботі «Уроки казки» пропонує застосовувати низку нетрадиційних форм роботи з казками, спрямованими на реалізацію завдань морального виховання дитини в дошкільному та молодшому шкільному віці: вибір та використання кольору для вираження власних почуттів та емоційного ставлення; аналіз міміки персонажів, залучення дитини до активного дієвого висловлення співпереживання; правильне визначення характеру персонажів; написання листів, побажань, спілкування з казковими героями (бажання підтримки, співпереживання, негативне ставлення до того, хто образив), формування уміння «зупинити» казку, ухвалення рішення в ситуаціях морального вибору; залучення дитини до співавторства у створенні казки; позбавлення страху перед страшними казками та персонажами; оцінювання вчинків та характеру героїв за допомогою чарівних атрибутів та розташування на сходинах / у гостях; створення карти подорожі казками тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективою для подальших наукових пошуків, може, на нашу думку стати ретельний вибір казок, спрямованих на реалізацію завдань морального виховання дітей, а також розробка інших нестандартних форм, методів та прийомів роботи педагогів, фахівців зі спеціальної та інклюзивної освіти, практичних психологів, соціальних педагогів, асистентів учителя / вихователя, батьків та інших разом із дітьми з такими казками.

Література:

1. Гордійчук О.Є. Моральне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Т., 2008. – 20 с.
2. Гридковець Л. Долаймо труднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. – Львів : Скриня : Монастир Редemptористів, 2013. – 66 с.
3. Грипич С.Н. Моральне виховання молодших школярів і дитяча література (психолого-педагогічний погляд на проблему) / Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 42. – с. 156-160.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Формы и методы работы со сказками. – СПб. : Речь, 2006. – 240 с.
5. Кадилова Л.І. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку на традиціях етнопедагогіки кримських татар : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2009. – 20 с.
6. Коченгіна М.В. Використання художньої літератури для дітей у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу: наук.-метод. посіб. – Харк. акад. неперерв. освіти. – Харків, 2012. – 180 с.
7. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1999. – 19 с.

8. Навозняк Л.Л. Особливості морального виховання учнів засобами фольклору в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Пед. дискурс : зб. наук. пр. – 2011. - Вип. 10. - с. 346-349.

9. Погрібна Л.В. Моральне виховання в сім'ї молодших школярів з нейротичними ускладненнями розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2011. – 20 с.

10. Стрілецька К. А. Казкотерапія як метод формування моральних якостей молодших школярів / Інноватика у вихованні. – 2016. – Вип. 3. – с. 295-302.

11. Стрелкова Л.П. Уроки сказки. – М.: Педагогика, 1989. – 128 с.

12. Штихалюк О.П. Формування моральних ставлень молодших школярів у навчально-виховному процесі школи та сім'ї: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 20 с.

13. Ульянова О.В. Использование элементов сказкотерапии в работе с дошкольниками с ОНР / Дошкольная педагогика : Петербургский научно-практический журнал. – 2012. – № 9. – с. 44-48.

References:

1. Hordiychuk, O.Ye. (2008). Moral'ne vykhovannya molodshykh shkolyariv zasobamy etnopedahohiky [Moral education of junior schoolchildren by means of ethnopedagogy] : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.07; Ternop. nats. ped. un-t im. V.Hnatyuka, 2008. [in Ukrainian].

2. Hrydkovets', L. (2013). Dolaymo trudnoshchi razom z dytynoyu. Kazkoterapiya dytyachykh problem [Let's overcome difficulties together with the child. Fairy tale therapy for children's problems]. L'viv : Skrynya : Monastyr Redemptorystiv [in Ukrainian].

3. Hrypych, S.N. (2009). Moral'ne vykhovannya molodshykh shkolyariv i dytyacha literatura (psykholoho-pedahohichnyy pohlyad na problemu) [Moral upbringing of primary schoolchildren and children's literature (psychological and pedagogical view of the problem)]. *Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vykhovannya v zakl. osvity* : zb. nauk. pr., 42, 156-160.[in Ukrainian].

4. Zinkevich-Evstigneeva, T. D. Formy i metody raboty so skazkami [Forms and methods of working with fairy-tales]. SPb. : Rech' [in Russian].

5. Kadyrova, L.I. (2009). Moral'ne vykhovannya ditey starshoho doshkil'noho viku na tradytsiyakh etnopedahohiky kryms'kykh tatar [Moral upbringing of older preschool children in the traditions of ethnopedagogy of Crimean Tatars]: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.08; Pivdenoukr. nats. ped. un-t im. K.D.Ushyns'koho. Odesa [in Ukrainian].

6. Kochenhina, M.V. (2012). Vykorystannya khudozhn'oyi literatury dlya ditey u navchal'no-vykhovnomu protsesi doshkil'noho navchal'noho zakladu [The use of fiction for children in the educational process of preschool education]: nauk.-metod. posib. Khark. akad. nepererv. osvity. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Matviyenko, O.V. (1999). Moral'ne vykhovannya molodshykh shkolyariv u pozaurochniy ta pozashkil'niy diyal'nosti [Moral upbringing of primary schoolchildren in extracurricular activities]: Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.01; Nats. ped. un-t im. M.P.Drahomanova. Kyiv [in Ukrainian].

8. Navoznyak, L.L. (2011). Osoblyvosti moral'noho vykhovannya uchniv zasobamy fol'kloru v pedahohichnyy spadshchyni V. Sukhomlyns'koho [Features of moral upbringing of students by means of folklore in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky]. *Ped. dyskurs* : zb. nauk. pr., 10, 346-349. [in Ukrainian].

9. Pohribna, L.V. (2011). Moral'ne vykhovannya v sim"yi molodshykh shkolyariv z neyrotychnymy uskladnennyamy rozvytku [Moral upbringing in the family of primary school

children with neurotic developmental complications] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07; Uman. derzh. ped. un-t im. P. Tychyny. Uman' [in Ukrainian]

10. Strilets'ka, K.A. (2016). Kazkoterapiya yak metod formuvannya moral'nykh yakostey molodshykh shkolyariv [Fairy-tale therapy as a method of forming primary schoolchildren's moral qualities]. *Innovatyka u vykhovanni*, 3, 295-302 [in Ukrainian].

11. Strelkova, L.P. (1989). Uroki skazki [Fairy-tale's lessons]. M.: Pedagogika [in Russian].

12. Shtykhalyuk, O.P. (2001). Formuvannya moral'nykh stavlen' molodshykh shkolyariv u navchal'no-vykhovnomu protsesi shkoly ta sim"yi [Formation of moral attitudes of primary schoolchildren in the educational process of school and family] : Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.07; Nats. ped. un-t im. M.P.Drahomanova. Kyiv [in Ukrainian].

13. Ul'janova, O.V. (2012). Ispol'zovanie jelementov skazkoterapii v rabote s doshkol'nikami s ONR [The use of fairy-tale therapy elements in working with preschoolers with speech general disorders]. *Doshkol'naja pedagogika : Peterburgskij nauchno-prakticheskij zhurnal*, 9, 44-48 [in Russian].